

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

STRESZCZENIE

Praca doktorska mgr Anny Paluchowskiej-Messing
pod tytułem „Frances Burney i jej czytelnicy. Negocjacje wizerunku autorki.”
Praca napisana pod kierunkiem Pani Profesor dr hab. Marty Gibińskiej-Marzec.

Przedmiotem badań przedstawionej rozprawy doktorskiej jest twórczość osiemnastowiecznej pisarki angielskiej Frances Burney (1752-1840) oraz jej miejsce w kanonach literatury, zarówno dawnych jak i tych obecnie obowiązujących. Za życia Burney znana była jako powieściopisarka, autorka poczytnych „Eveliny” (1778) i „Cecylii” (1782). Później spod jej pióra wyszły teksty mniej hołubione przez krytyków: „Camilla”, oraz „The Wanderer, or Female Difficulties”. Pod koniec życia Burney wydała także biografię swego ojca Charlesa oraz przygotowała swe zapiski pamiętnikarskie do wydania pośmiertnego. Te ostatnie teksty zamiast przypieczętować karierę pisarki i umocnić jej pozycję wśród kanonicznych autorów epoki, okazały się zgubne dla jej literackiej reputacji. Dopiero pod koniec XX wieku Burney zaczęła na nowo zyskiwać zwolenników wśród krytyków literatury, lecz należyte jej miejsce na firmamencie osiemnastowiecznych gigantów powieści wciąż stanowi ognisko debat akademickich.

W istocie wizerunek Burney, konstruowany przez jej czytelników i krytyków na przestrzeni wieków, ulegał znacznym przemianom tak, że gdyby nakreślić trajektorię tych zmian przypominałaby ona wykres pełen ostrych wzlotów i spadków. Przez jednych krytyków Burney uważana była za autorkę o niewielkim talencie, podczas gdy inni nazywali ją jedną z najbardziej utalentowanych pisarek swej epoki. Jedni komentatorzy wskazywali na jej odwagę w propagowaniu postępowych myśli w Wielkiej Brytanii końca XVIII wieku, inni zaś dostrzegali w jej pracach konserwatywne przywiązanie do obowiązującego wówczas status quo.

Niniejsza rozprawa doktorska postawiła sobie za cel odnalezienie powodów, które na przestrzeni wieków, ale także sobie współcześnie, determinowały tak różne i wręcz sprzeczne ze sobą oceny dorobku Frances Burney. By to osiągnąć, praca bada szereg procesów społeczno-historycznych, które zachodziły w akcie transformacji osiemnastowiecznej kobiety w autorkę o publicznie uznanym talencie literackim. W tym celu analizie poddane są relacje autora z czytelnikiem, gdzie dzieło literackie traktowane jest jako medium komunikacji, na podstawie której czytelnik buduje

wizerunek autora jako wielkiego lub mikrogo pisarza, godnego bądź nie godnego miejsca w kanonie literatury wszechczasów.

Rozprawa analizuje teksty opublikowane przez Frances Burney poprzez pryzmat procesów ilustrujących poszczególne etapy tych negocjacji autorskiego wizerunku. Etapy te zdefiniowane zostały jako debiut pisarki, jej próby umocnienia własnej pozycji na rynku literackim, następnie jej próby odzyskania słabnącej pozycji wśród liczących się pisarzy, oraz dzieje pośmiertnej reputacji autorki. Na każdym z tych etapów przyświecał Burney dodatkowy, acz równie istotny cel, a mianowicie utrzymanie wizerunku kobiety o nieposzlakowanej reputacji. Każdy etapów wymagał innych zabiegów ze strony pisarki, która życzyła sobie wynegocjować z czytelnikiem swój wizerunek poprzez medium tekstu literackiego. By je zilustrować, rozprawa została zbudowana z pięciu rozdziałów, z których każdy poświęcony jest poszczególnym tekstom i zawartym w nich sposobom negocjacji autorsko-czytelniczych.

Rozdział 1 omawia zmieniające się uwarunkowania społeczno-kulturowe epoki, podczas której Frances Burney tworzyła swe teksty. Rozdział przedstawia także zaplecze metodologiczne, którym rozprawa posługuje się w rozdziałach analitycznych. Omówione są możliwości autokreacji, którymi autorka mogła posłużyć się w przedmowach do swych tekstów. Ponadto, w celu zilustrowania koligacji powieści z dramatem osiemnastowiecznym, techniki narracji w osiemnastowiecznej powieści epistolarnej zestawione są z technikami konstruowania dramatu tamtych czasów. Następnie przedstawione są możliwości zastosowania koncepcji polifonii i heteroglosii Michaiła Bachtina do rozważań nad autoprezentacją pisarki w tekście o narracji trzecio-osobowej. Rozdział omawia także funkcje mowy zależnej i jej istotne znaczenie w procesach negocjacji wizerunku autora podczas lektury utworu literackiego. W następnej kolejności przedstawione są teksty teoretyczne, które wskażą ścieżki interpretacyjne w rozdziale czwartym, który traktuje o trudnościach, jakie Burney napotkała w konstruowaniu tekstu stojącego na pograniczu biografii i autobiografii, faktu i fikcji. Tu pomocne okazują się zarówno klasyczne już teksty Philippe'a Lejeune'a i Georgesa Gusdorfa, jak i najnowsze prace badaczy pisania o życiu, takich jak Julie Rak czy Robert Kusek. Na koniec rozdział przedstawia debaty literaturoznawcze ostatnich dziesięcioleci dotyczące procesów tworzenia się kanonów literackich. Podejście Harolda Blooma, który broni fundamentalnych wartości tradycyjnie pojmowanego kanonu, skontrastowane jest z wcześniejszymi pracami Hansa Roberta Jaussa oraz Terry'ego

Eagletona, którzy wskazują na nieuchronność zmian w kanonie, które to zmiany zależne są od „horyzontów doświadczeń” czytelników i krytyków danej epoki. Nowe spojrzenie Clifforda Siskina na procesy profesjonalizacji pisarstwa pod koniec XVIII wieku oraz sformułowane przez Briana Cormana panoramiczne przedstawienie zmian w ocenie walorów dzieła literackiego przez ostatnie stulecie dopełniają listy tekstów teoretycznych, na których rozprawa wspiera swój wywód.

Rozdział 2 Debiutancka „Evelina” zostaje w niniejszej rozprawie odsłonięta jako powieść epistolarna skomponowana na zasadach tak samo bliskich sztuce dramatopisarskiej co powieściopisarskiej. Analiza pokazuje, że Burney umiejętnie posługuje się dialogiem niemal scenicznym, oraz że konstruuje sceny i eksponuje cechy bohaterów w sposób, jaki wykorzystaliby autor sztuk teatralnych. Powieść zdaje się także zabierać głos w debacie artystycznej epoki w kwestiach ideałów kobiecych i męskich, przedstawiając szereg bohaterów niewartych naśladowania, którzy wydają się skonstrastowani z parą głównych protagonistów. Tu autorka wykonuje jednak skomplikowany taniec zasłon, dzięki któremu czytelnik może odnieść wrażenie, że główna bohaterka powinna być odczytywana jako kompas moralny powieści. Głębsza analiza pokazuje jednak, że w rzeczywistości faworyzowana na pierwszy rzut oka Evelina jest tylko jednym z forteli, który odwraca uwagę czytelnika od eksploracji autorki po terenach pisarskich zwyczajowo uznawanych wówczas za mało kobiece, takie jak cięta satyra czy dosadne żarty sytuacyjne. Ostatecznie Burney osiągnęła swój cel – wizerunek autorki, jaki czytelnicy jej współcześni odczytali w powieści (a co zostało udokumentowane zarówno w recenzjach jak i prywatnych zapiskach) zdawał się łączyć postać utalentowanej pisarki o nieposzlakowanej reputacji.

Rozdział 3 analizuje techniki narracji obecne w późniejszych powieściach Burney. Po spektakularnym sukcesie „Eweliny” pisarka nie powróciła już do formy epistolarnej. Konkluzje wskazują, że narracja trzecio-osobowa okazała się lepszym medium do autoprezentacji pisarki w tekstach literackich, które nie są debiutem, ale próbą utrzymania pozycji ważnej autorki na tworzącym się podium literackich sław. Rozdział wskazuje na eksperymenty Burney z technikami mowy zależnej oraz powieściowej polifonii, które mogą być odczytane jako strategie umożliwiające pisarce bezpieczną swobodę twórczą w kreowaniu portretów wielu bohaterów bez lęku, że któryś z nich mógłby zostać utożsamiony z nią samą.

Rozdział 4 proponuje nowe spojrzenie na ostatni tekst opublikowany za życia Frances Burney - wspomnienia o jej ojcu: *Memoirs of Doctor Charles Burney* (1832). Ta nowa interpretacja pozwala na odczytanie wspomnień jako tekstu z pogranicza gatunków literackich. Rozdział demonstruje w jaki sposób Burney próbuje wynegocjować z czytelnikiem wizerunek autorki jako wiodącej postaci osiemnastowiecznej prozy angielskiej. *Memoirs of Doctor Charles Burney* nie doczekały się wcześniej szczegółowego opracowania, a wszelkie wzmianki o nich sprowadzały się do zwracania uwagi na rzekome wady tekstu, czy to kompozycyjne czy też stylistyczne. Rozprawa natomiast proponuje spojrzenie na ów dziewiętnastowieczny tekst, który tym razem nie jest oceniany jako mniej lub bardziej udana biografia ojca pisarki, ale jako pozycja wymykająca się sztywnym podziałom na gatunki literackie, oraz jako świadectwo trudności, jakie napotykały angielskie pisarki we wczesnych latach epoki wiktoriańskiej.

Rozdział 5 śledzi poszarpaną trajektorię, jaką zakreślają zmiany w pozycji Burney wśród kanonu powieściopisarzy osiemnastowiecznych. Analizy tekstów krytycznych z XIX i początku XX wieku pozwalają stwierdzić, że Burney mogła paść ofiarą procesu, który Clifford Siskin nazwał w 1998 roku „wielkim zapomnieniem pisarek osiemnastowiecznych”¹. Profesjonalizacja zawodu pisarza i krytyka literackiego wiązała się, twierdzi Siskin, z wykluczeniem z niego kobiet. Pełen obraz tych skomplikowanych mechanizmów budujących kanony literackie powstaje jednak dopiero, kiedy zwrócimy uwagę na zmieniające się wraz z upływem czasu kanony estetyczne i walory artystyczne dzieła literackiego. Analizy twórczości Burney skłaniają bowiem do zgody z Hansem Robertem Jaussem, który postulował w latach sześćdziesiątych XX wieku, że dzieło literackie nie jest monolitem, lecz częścią aktu komunikacji pomiędzy autorem a czytelnikiem. Jego walory wyłaniają się zatem różnie w zależności od dostępnych danym czytelnikom „horyzontom doświadczeń”. Trzeba tu przyznać, że powieść osiemnastowieczna nie cieszyła się zbyt dobrą renomą w XIX wieku, niezależnie od płci pisarza. Wiktoriańskim czytelnikom nie podobał się ani sentymentalizm obecny w powieściach XVIII wieku, ani dosadne żarty, w które ówczesne powieści obfitowały, ani elementy gotyckiej grozy, które fascynowały czytelników wcześniejszych. Ostatecznie z morza wielu twórców, którzy przyczynili się do wzrostu znaczenia powieści w XVIII wieku, epoka wiktoriańska zachowała szkieletowy zapis kilku nazwisk związanych z realizmem powieściowym, zdefiniowanym jako najistotniejsza cecha powieści. Byli

¹ Siskin nie wspomina w swej pracy Burney, ale rozprawa posługuje się jego teorią do wyciągnięcia tych konkluzji.

to Daniel Defoe, Samuel Richardson, Henry Fielding i Jane Austen, których supremacja nie została zakwestionowana aż do końca XX wieku. Burney, która poza realizmem, chętnie korzystała z elementów gotycyzmu, sentymentalizmu, a nawet rubasznego humoru, nie pasowała do tej wąskiej grupy.

Konkluzje które kończą wywód rozprawy, zwracają szczególną uwagę na problemy wynikające z postrzegania gatunków literackich w kategoriach ewolucyjnych. Taki schemat rzekomego rozwoju nakazuje widzieć autorów i dzieła następujące po sobie w jednym z dwóch wzorców: wielkich fundatorów i miernych naśladowców, lub też: nie do końca ukształtowanych poprzedników i spadkobierców-wirtuozów. Oba schematy nie pozwalają natomiast na współistnienie wielu, choć różnych, mistrzów. Wielkość Burney jako pisarki współczesnej Austen została rozpoznana dopiero pod koniec XX wieku, kiedy ramy krytyczne plasujące ją w szeregach poprzedniczek Austen zostały wreszcie zniesione. Obecnie szczególnych zasług Burney dla powieści upatruje się w jej fascynacji teatrem, która znalazła swe odbicie w technikach narracyjnych jej powieści. Ta nowa perspektywa badawcza pozwala wręcz na wyłonienie Burney jako fundatorki współczesnej powieści widzianej jako gatunek, który zrodził się na styku prozy i dramatopisarstwa.

Kraków, 07.02.2018